

VOORWOORD

De primaire aanleiding voor dit boek ligt in mijn fascinatie voor de vroegere inlandse bevolking van Aruba, Bonaire en Curaçao. Die belangstelling werd in mijn jeugd op Aruba gewekt. Het verhaal dat er in de grotten van Canashito ‘indianen-skeletten’ waren gevonden, prikkelde mijn verbeelding. Ze zaten gehurkt in grote potten, met hun hoofden uit de opening stekend. Elke ochtend, onderweg naar school, keek ik gefascineerd naar de oprijzende rotsformatie in de verte. Daar, zo dacht ik, hadden ze eeuwen onopgemerkt in stilte gezeten. Toen ons bureau Plantage Zorg en Hoop een beleidsplan voor het Nationaal Archeologisch Museum van Aruba ontwikkelde, ontmoette ik in Antonius van Koolwijk een bondgenoot: een priester-onderzoeker die met dezelfde fascinatie naar de inheemse geschiedenis van de eilanden keek als ik. Hij was pastoor op de ABC-eilanden (1871–1886) en de eerste die de inheemse geschiedenis voor de wetenschap ontsloot.

Anton van Koolwijk koos voor het priesterschap bij de redemptoristen, maar werd tegen zijn zin naar Suriname gezonden. Toch was het juist in het ondoordringbare, van muskieten vergeven regenwoud dat het vonkje op zijn onderzoekende geest oversloeg. Hij leerde er de wereld van de Cariben kennen. In 1871 vertrok hij als wereldheer (diocesaan priester) naar de Benedenwindse Eilanden. In die tijd kwam het wetenschappelijk onderzoek naar de vroegere inheemse culturen in de Amerika's op gang. Sinds de komst van de eerste Europese veroveraars waren stammen verdwenen: verdreven om plantages te kunnen aan- leggen, te werk gesteld in de mijnen elders, gestorven aan westerse ziekten en vermengd geraakt met de genen van de vreemdelingen. Ook op Bonaire en Curaçao leefden in zijn tijd geen als inheemse groep herkenbare mensen meer. Op Aruba stuitte hij nog wel op een traditionele samenleving, al stond ook die op het punt van verdwijnen. Oudere bewoners herinnerden zich urnbegravingen en vertelden hem over de bijzondere gewoonten van Nicolaes Pijclas van Savaneta en van oom Kaussie van Tanki Flip, beiden veronderstelde ‘laatste indianen’ van Aruba. Van Koolwijk haastte zich om hun vertellingen op te tekenen en precolumbiaanse bewoningssporen op de drie eilanden te verzamelen. Het ondergrondse erfgoed, constateerde hij, werd ernstig bedreigd: veld- en plantagewerkers woelden met hun tjap de grond om en sloegen ongewild oudheidkundige zaken aan stukken. Aruba, dat maar een beperkte plantagecultuur kende en waar inheemse grafrituelen in de vroege 19de eeuw nog bestonden, gaf als enige nog ongeschonden aardewerk prijs.

In een van zijn brieven aan zijn contactpersoon Conrad Leemans, directeur van zowel het Rijksmuseum van Oudheden als van het Rijks Ethnographisch Museum in Leiden, schrijft hij: ‘Niets zal ik onbeproefd laten wat leiden kan tot de kennis van de oude bewoners onze Nederlandsche West-Indische Eilanden.’ Naast de honderden archeologische en ethnografische objecten verzamelde hij daarom ook schelpen, plantensoorten en natuurlijke grondstoffen. De onderzoeksinstellingen in Nederland hoefden hem slechts een wensenlijst toe te sturen; Van Koolwijk regelde het. Zijn dagen waren echter gevuld met parochiewerk; hij was daardoor afhankelijk van anderen. Wat nu bekendstaat als de ‘Van Koolwijk-collectie’ was het resultaat van een netwerk: collega-pastors, district- meesters, bewoners en veldarbeiders.

De ethnografische en oudheidkundige voorwerpen in de Van Koolwijk-collectie, worden tegenwoordig beheerd door het Nationaal Museum van Wereldculturen. Ze zijn uniek en

vertegenwoordigen een hoge museale waarde; ook de destijds gewone, alledaagse gebruiksvoorwerpen. Ze verdwenen al in de 20ste eeuw uit het dagelijks leven van de eilanden en werden vervangen door modernere alternatieven. Wat Anton van Koolwijk eertijds zonder aarzeling naar Nederland liet verschepen, wordt inmiddels ook op Aruba, Bonaire en Curaçao erkend als waardevol erfgoed, onlosmakelijk verbonden met hun eigen geschiedenis en identiteit.

In de huidige discussies over teruggave van het koloniaal erfgoed zijn we geneigd Van Koolwijks handelen niet te prijzen, zoals men in de 19de eeuw deed, maar te veroordelen. In dit boek 'Niets zal ik onbeproefd laten' kies ik bewust niet voor polarisatie en controverse, maar voor een historische benadering. Ik wil begrijpen waarom Anton van Koolwijk zich zo ijverig en belangeloos inzette en meende het goede te doen; hij werd er zelfs meerdere keren voor gelauwerd. In dit boek volgen we hem van zijn jeugd en priesteropleiding, zijn missiewerk in Suriname tot zijn jaren als pastoor-onderzoeker op de ABC-eilanden. De brieven van zijn overste, monseigneur Johannes Swinkels, vormen de ruggengraat van het verhaal over Antons missiewerk in Suriname. Swinkels' taalgebruik heb ik ongewijzigd overgenomen vanwege de historische waarde en bevat zodoende termen – zoals roeineger – die wij vandaag de dag niet meer gebruiken. De briefwisseling tussen Anton van Koolwijk en Conrad Leemans loopt als een rode draad door het deel over zijn werk op de ABC-eilanden. Hun correspondentie geeft een fascinerend inkijkje in het negentiende-eeuwse gedachtengoed van een bevlogen pastoor, een invloedrijke museumdirecteur en een gedweë, hulpvaardige bevolking. Voor wie hun brieven zelf wilt lezen: ik heb ze getranscribeerd en gebundeld in bijlage 1.

Daarna plaats ik Van Koolwijks 'verzamelwoede' in een bredere maatschappelijke context, waarin rijksmusea fungeerden als dragers van de Nederlandse beschaving, als onderzoekscentra van de universiteiten en als toonbeelden van koloniale grootmacht. Achter zijn persoonlijke inzet blijkt een hiërarchisch netwerk schuil te gaan met aan het stuur: de Ministeries van Binnenlandse Zaken en van Koloniale Zaken, daaronder museumbeheerders en curatoren van de universiteit en ten slotte onderaan de verzamelaars in het veld. Overheidsbestuurders deden een moreel en ook dringend beroep op hun onderdanen overzee om er nuttige zaken en zeldzaamheden voor de wetenschap en de rijksmusea in te zamelen. Men drong er zelfs bij hen op aan deze zaken te schenken en te legateren. Als wederdienst beloonde men de meest dienstbare burger met slechts Koninklijk metaal – een zilveren eremedaille – en naamsvermelding in de Staatscourant. Van Koolwijk schonk nagenoeg alles en betaalde ook nog eens bijna alle bijkomende kosten: aankoop van voorwerpen, arbeidsloon, inpakken en verzenden per schip.

In het laatste deel van dit boek bekijken we de voorwerpen in de Van Koolwijk-collectie: om welke zaken gaat het nu eigenlijk? Voor de onderzoekende lezer heb ik hiervan overzichtslijsten gemaakt en in bijlage 2 en 3 opgenomen. Uiteraard gaan we in op de actuele discussie rond teruggave. Tot slot geef ik de erfgoedsspecialisten van de eilanden zelf het laatste woord.

8 Antonius van Koolwijk • Niets zal ik onbeproefd laten

Antonius van Koolwijk • Niets zal ik onbeproefd laten 9

